

В.Л. КОСОЛАПОВ, О.В. ОТРИШКО, Н.П. ПЕТРУК

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНА СИСТЕМА ДЕРЖАВНОГО РІВНЯ ОХОРОНИ ПРАВ НА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНУ ВЛАСНІСТЬ В УКРАЇНІ – СТАНОВЛЕННЯ, СУЧАСНИЙ СТАН

Abstract: *Particularly important moment in the given time in Ukraine is boardening the system of state regulating by rights onto intellectual property objects. Efficiency of the activity, inculcated in the state intellectual property safety councty, creating informationally-analytical systems of registrating and controlling intellectual property on the base of progressive informational technologies to a considerable state depends on subsequent developing level of accordance of home legislation to international standarts in this sphere to the state of developing the state institutions of regulating the activities in sphere of protecting and defending intellectual property developing the state institutions of regulating the activities developing transfer system of technologies, making innovationally-investment spheres and so on and so forth. In the article there have been adduced the stages of the making intellectual property protecting. There have been considered informational and administrative streams in the systems of management of intellectual property sphere regulation organs.*

Key words: *intellectual property, intellectual systems, state.*

Анотація: *Важливим завданням сьогодення в Україні є розбудова цілісної системи державного регулювання правами на об'єкти інтелектуальної власності. Ефективність діяльності запровадженої в державі системи охорони інтелектуальної власності, створення інформаційно-аналітичних систем обліку і контролю використання інтелектуальної власності на базі прогресивних інформаційних технологій значною мірою залежать від подальшого розвитку рівня відповідності вітчизняного законодавства міжнародним стандартам у цій сфері, стану розвитку державних установ регулювання діяльності у сфері охорони і захисту інтелектуальної власності, розвитку недержавних установ регулювання діяльності у сфері ІВ, розвитку системи трансферу технологій, складових інноваційно-інвестиційної сфери тощо. В статті наводять етапи становлення вітчизняної системи охорони інтелектуальної власності. Розглядаються інформаційні та управлінські потоки у системі органів регулювання сфери інтелектуальної власності.*

Ключові слова: *інтелектуальна власність, інтелектуальні системи, держава.*

Аннотация: *Особо важным моментом в данное время в Украине является расширение системы государственного регулирования правами на объекты интеллектуальной собственности. Эффективность деятельности внедренной в государстве системы охраны интеллектуальной собственности, создание информационно-аналитических систем учета и контроля использования интеллектуальной собственности на базе прогрессивных информационных технологий в значительной степени зависят от дальнейшего развития уровня соответствия отечественного законодательства международным стандартам в этой сфере, состоянию развития государственных учреждений регулирования деятельности в сфере охраны и защиты интеллектуальной собственности, развития негосударственных учреждений регулирования деятельности в сфере ИС, развития системы трансфера технологий, составляющих инновационно-инвестиционной сферы, и т.д. В статье приводятся этапы становления отечественной системы охраны интеллектуальной собственности. Рассматриваются информационные и управленческие потоки в системе органов регулирования сферы интеллектуальной собственности.*

Ключевые слова: *интеллектуальная собственность, интеллектуальные системы, государство.*

1. Вступ

Ефективне функціонування державної системи охорони прав на об'єкти інтелектуальної власності (ОІВ) є запорукою економічного розвитку країни, забезпечення соціально-економічних, організаційних і правових умов для ефективного використання інтелектуальних ресурсів нації [1]. Інтелектуальна власність як важливий елемент інтелектуального капіталу – це закріплені законом права, що стосуються літературних, художніх, наукових творів, виступів виконавців, фонограм і програм ефірного мовлення, винаходів в усіх галузях людської діяльності, наукових відкриттів, промислових зразків, товарних знаків, знаків обслуговування та торгових назв і позначень, запобігання недобросовісній конкуренції, а також всіх інших прав, що є результатом інтелектуальної діяльності в науковій, промисловій, літературній і художній галузях.

Під охороною інтелектуальної власності треба розуміти вирішення проблем відносно набуття, здійснення адміністративного і судового захисту прав інтелектуальної власності. Автори вважають, що проблеми ефективної охорони ОІВ мають сприяти зростанню національного потенціалу високотехнологічного розвитку через вирішення таких завдань: 1) створення передумов для комерціалізації знань і фундаменту для самофінансування науково-технічної, винахідницької, інноваційної діяльності тощо; 2) підвищення суспільної оцінки знань і іміджу науково-технічної і творчої діяльності, що само по собі стимулює їх розвиток; 3) перебудова системи відносних цін в економіці на користь наукомістких, високотехнологічних галузей і видів діяльності, що стимулює їх розвиток; 4) більш раціональне використання інтелектуальних ресурсів країни, які в умовах захисту інтелектуальної власності стають дорожчими, а їх нераціональне використання – збитковим; 5) створення належних умов для здійснення інвестицій у формі нематеріальних активів у високотехнологічні галузі та виробництва, що сприяє піднесенню на якісно новий рівень процесу трансферу технологій (експорт, імпорт технологій); 6) створення умов для налагодження ефективної міжнародної кооперації у високотехнологічних галузях і виробництвах, інтеграції країни в регіональний і світовий технологічні простори.

Наявні на сьогодні зрушення в організаційній структурі управління на державному рівні управління створюють передумови для активізації творчої діяльності громадян України, певної активізації інноваційно-інвестиційних процесів у науковій сфері, а також для виконання міжнародних зобов'язань нашої держави у сфері інтелектуальної власності [2]. З огляду на останнє триває важлива робота щодо гармонізації національного законодавства з нормами міжнародного права та створення єдиного інформаційного простору. І, як наслідок, в державній системі охорони вже є перші вагомі результати.

2. Стан, проблеми та завдання дослідження

Україна вже має законодавчу базу, організаційну інфраструктуру, що забезпечує охорону прав на об'єкти інтелектуальної власності і в цілому відповідає вимогам, встановленим міжнародними правовими актами. Сферу керування об'єктів інтелектуальної власності, яка пов'язує організаційну структуру та правові її засади, інформаційні та управлінські потоки у системі органів регулювання сфери інтелектуальної власності в Україні, подано на рис. 1. В законодавстві України у сфері інтелектуальної власності відображена більшість положень Угоди про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (Угода ТРІПС). Тому сьогодні на перший план виходить удосконалення вже існуючого цивільного, кримінального, адміністративного та митного законодавства для забезпечення рівня захисту, аналогічного існуючому у економічно розвинених країнах, включаючи й ефективні засоби забезпечення дотримання прав у сфері охорони інтелектуальної власності (ІВ).

Правові норми щодо надання, використання і захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності в Україні викладені в Конституції України, Законі України "Про власність", спеціальних законах у сфері охорони інтелектуальної власності, цивільному, кримінальному, адміністративному та митному законодавстві, більше, ніж 80 підзаконних актах, що діють у цій сфері, а також у міжнародних договорах, учасницею яких є Україна. На сьогоднішній день в державі виконано значний обсяг робіт, пов'язаних із гармонізацією національного законодавства відповідно до

міжнародних норм, які діють у сфері охорони інтелектуальної власності, зокрема, визначені в Угоді ТРІПС. Україна має також намір привести національне законодавство у відповідність з вимогами правових актів у сфері охорони інтелектуальної власності, виконання яких є обов'язковою умовою інтеграції України до Європейського Союзу.

Аналіз становлення вітчизняної системи охорони інтелектуальної власності свідчить, що цей процес характеризується поетапним розширенням сфери її регулюючої дії; поступовою адаптацією до міжнародних норм регулювання; концентрацією зусиль на тих об'єктах охорони, які зазнають найбільшого впливу новітніх технологій, стають предметом “політичних обговорювань”; запровадженням комплексного підходу до існуючих проблем у сфері ІВ. Процес умовно можна розділити на три етапи.

Перший етап (1991–1994 рр.) становлення системи охорони інтелектуальної власності. Це період закладення першочергових законодавчих основ та створення базових організаційних структур. Він розвивався за такими напрямками:

- підтвердження участі України в міжнародних угодах з питань охорони інтелектуальної власності: в Паризькій конвенції про охорону промислової власності, Мадридській угоді про міжнародну реєстрацію знаків, Договорі про патентну кооперацію, у Всесвітній конвенції про авторське право;

- прийняття з урахуванням міжнародних норм низки спеціальних законів України щодо охорони інтелектуальної власності в конкретних сферах: “Про охорону прав на сорти рослин” (21 квітня 1993 р.), “Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” (15 грудня 1993 р.), “Про охорону прав на промислові зразки” (15 грудня 1993 р.), “Про охорону прав на знаки для товарів і послуг” (15 грудня 1993 р.), “Про авторське право і суміжні права” (23 грудня 1993 р.) тощо;

- внесення доповнень і відповідних коректив та положень про охорону інтелектуальної власності до інших законів, що регулюють окремі сфери соціально–економічної діяльності: “Про власність” (7 лютого 1991 р.), “Про зовнішньо–економічну діяльність” (16 квітня 1991 р.), Основи законодавства України про культуру (14 лютого 1992 р.), “Про обмеження монополізму і недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності” (18 лютого 1992 р.), “Про інформацію” (2 жовтня 1992 р.), “Про друковані засоби масової інформації в Україні” (16 листопада 1992 р.), “Про науково–технічну інформацію” (25 червня 1993 р.), “Про телебачення і радіомовлення” (21 грудня 1993 р.) тощо;

- прийняття низки нормативних документів, які захищають економічні інтереси творчих працівників: Постанови КМУ “Про розміри відрахувань до фондів творчих спілок України за використання творів літератури та мистецтва” (№ 108 від 3 березня 1992 р.), “Про мінімальні ставки авторської винагороди за використання творів літератури і мистецтва” (№ 784 від 18 листопада 1994 р.);

- створення в 1992 р. Державного патентного відомства України (у складі Комітету з науково–технічного прогресу при КМУ на базі колишнього Патентного фонду України, Постанова КМУ “Про створення Державного патентного відомства” № 29 від 27 січня 1992 р.); Державного агентства з авторських і суміжних прав (на базі Українського республіканського агентства з

авторських і суміжних прав, Постанова КМУ “Про створення Державного агентства України з авторських і суміжних прав” № 154 від 25 березня 1992 р.).

Другий етап (1995–1999 рр.) становлення системи охорони інтелектуальної власності в Україні

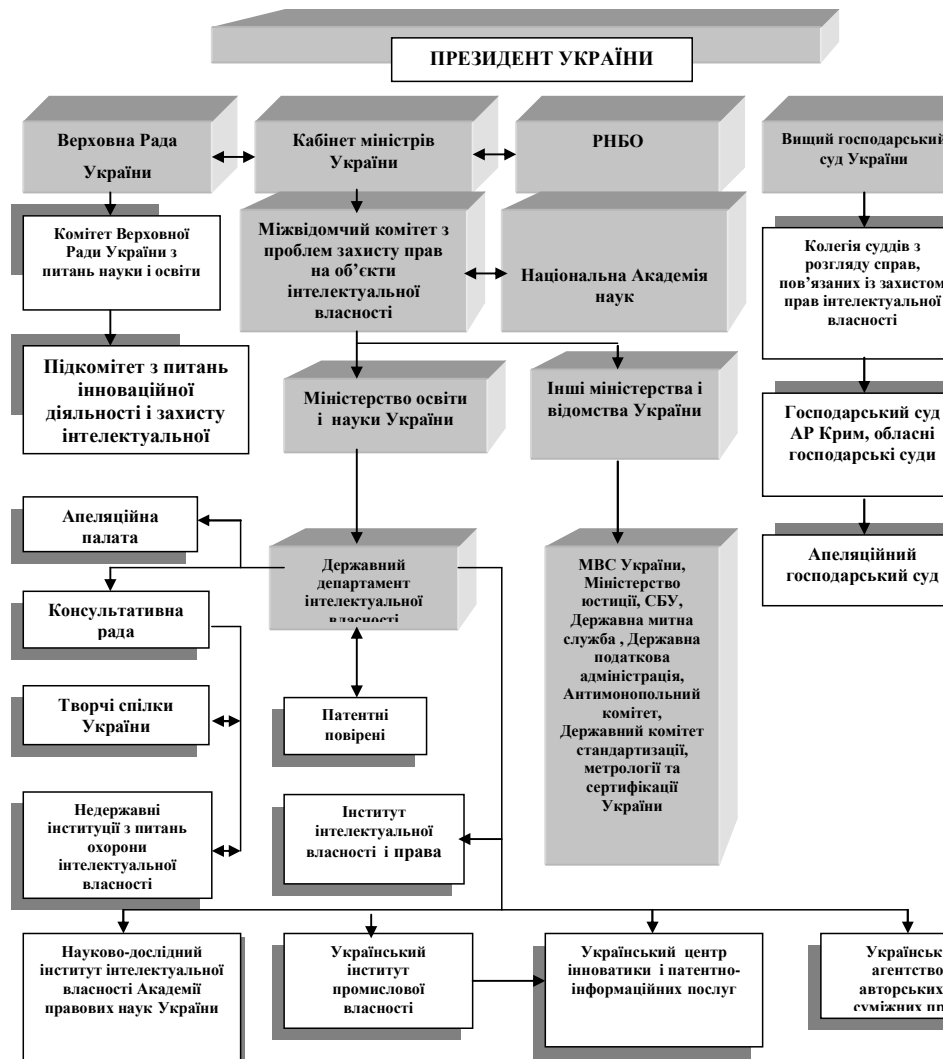

Рис. 1. Інформаційні та управлінські потоки у системі органів регулювання сфери інтелектуальної власності в Україні

Україні обумовлений запровадженням курсу на проведення соціально-економічних реформ і спрямований на застосування міжнародних стандартів у сфері охорони інтелектуальної власності. Він характеризується такими кроками:

– розширенням міжнародно-правової основи охорони ІВ шляхом приєднання України до Бернської конвенції про

охорону літературних і художніх творів, Міжнародної конвенції про охорону нових сортів рослин, Договору про закони щодо товарних знаків, Будапештського договору про міжнародне визнання депонування мікроорганізмів для цілей патентних процедур, Найробського договору про охорону олімпійського символу, Женевської конвенції про охорону інтересів виробників фонограм від незаконного відтворення їх фонограм;

– закріпленням у 1996 р. в Конституції України (ст. 41, 54) гарантій захисту інтелектуальної власності;

– подальшим розвитком національного законодавства, прийняттям ряду нових нормативних актів: законів України “Про захист від недобросовісної конкуренції” (7 червня 1996 р.), “Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем” (5 листопада 1997 р.), “Про охорону прав на позначення походження товарів” (16 червня 1999 р.), внесення змін до вже діючих законів – прийняття законів “Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України щодо

охорони інтелектуальної власності” (28 лютого 1995 р.), “Про внесення змін до закону України “Про охорону прав на знаки для товарів і послуг” (16 липня 1999 р.);

– розширенням регулювання окремих питань охорони інтелектуальної власності в законах, що нормують різні аспекти творчої діяльності: “Про наукову і науково–технічну експертизу” (10 лютого 1995 р.), “Про інформаційні агентства” (28 лютого 1995 р.), “Про рекламу” (3 липня 1996 р.), “Про видавничу діяльність” (5 червня 1997 р.), “Про систему Громадського телебачення і радіомовлення України” (18 липня 1997 р.), “Про професійних творчих працівників і творчі союзи” (7 жовтня 1997 р.);

– запровадженням порядку державної реєстрації прав автора на твори науки, літератури та мистецтва (Постанова КМУ “Про державну реєстрацію прав автора на твори науки, літератури та мистецтва” № 532 від 18 липня 1995 р. – на даний момент втратила чинність згідно з Постановою КМУ № 1756 від 27 грудня 2001 р. “Про державну реєстрацію авторського права і договорів, які стосуються права автора на твір”) із збереженням розміру збору за оформлення і видачу свідоцтва про державну реєстрацію прав автора на твір;

– завершенням створення (22 жовтня 1999 р.) відомчої патентної бібліотеки Укрпатенту (здійснює функції патентно–інформаційного забезпечення фізичних і юридичних осіб національною та зарубіжною патентною документацією);

– спробою інтегрувати в єдину систему два основних блоки регулювання охорони інтелектуальної власності – авторського права і промислової власності (через створення Державного комітету України з питань науки і інтелектуальної власності). Однак проблема удосконалення системи охорони інтелектуальної власності в державі до сьогоднішнього дня залишається актуальною, не дивлячись на створення Міністерства освіти і науки та підпорядкованого йому Департаменту інтелектуальної власності, на який покладена ця функція.

Третій етап (2000 р. – по теперішній час) становлення системи охорони інтелектуальної власності в Україні пов'язаний з завершенням кризового періоду в економіці держави та проголошенням курсу на інноваційно–інвестиційну модель розвитку. Цей етап характеризується:

– посиленням комплексного підходу до вдосконалення створених попередніми етапами самостійних елементів існуючої системи через прийняття низки нормативних документів. У 2001 році розпочала свою роботу філія Укрпатенту “Український центр інноватики і патентно–інформаційних послуг”, що займається інноваційною і рекламно–інформаційною діяльністю та проведенням маркетингових досліджень з метою виявлення потенційних інвесторів. У складі Центру працює Фонд патентної документації громадського користування, який буде постійно поповнюватись, і вже зараз налічує близько 9000 офіційних бюлетенів 51 держави світу та трьох міжнародних і регіональних організацій, а також понад 5500 одиниць CD–ROM із зарубіжною патентною документацією (протягом останніх років патентні відомства більшості розвинутих країн перейшли на електронні носії для випуску і зберігання патентної документації та інформації). У жовтні 2001 р. Україна підписала Угоду про випуск спільного регіонального патентно–інформаційного продукту на оптичних дисках CD–ROM, ставши членом цієї Угоди (РФ, республіки: Білорусь, Молдова, Таджикистан, Узбекистан, Вірменія);

– інтенсифікацією участі України в системі міжнародних конвенцій і договорів з інтелектуальної власності (прийняття 28 вересня 2001 року на засіданні Ради голів урядів держав СНД у Москві Правил митного контролю за переміщенням через митний кордон товарів, що містять об'єкти інтелектуальної власності, підписані Україною 28 вересня 2001 р.; Закону “Про приєднання України до Гаазької угоди про міжнародну реєстрацію промислових зразків”; забезпечення участі України в Протоколі до Мадридської угоди про міжнародну реєстрацію знаків, в Ніццькій угоді про міжнародну класифікацію товарів та послуг для реєстрації знаків у Міжнародній конвенції про охорону інтересів виконавців, виробників фонограм та організацій мовлення). Разом з цим, оцінюючи процес входження України до регіональних структур регулювання охорони прав промислової власності, можна зробити висновок про наявність як позитивних моментів, так і невирішених проблемних питань. Серед останніх – невизначеність позиції України щодо стосунків з Євразійською патентною організацією через побоювання, що приєднання до ЄАПК призведе до втрат валютних надходжень національною патентною системою та доходів національних патентних повірених України від іноземних заявників. За попередніми висновками, відмова України ратифікувати цю Конвенцію не тільки обмежує право вибору українських заявників, але й фактично призводить до невиннованого ігнорування сектору охорони прав промислової власності, що має непогані перспективи розвитку. По–перше, як приклад аргументації можна навести той факт, що кількість заявок на патенти в цій системі у 2004 р. досягла 52 тис. По–друге, як варіант можна було б розглянути питання щодо ратифікації Україною Конвенції у протизагу створенню на території України аналогічного регіонального (СНД) інституту по товарних знаках (зазначене підняло б авторитет України як правової держави) з подальшою активізацією процесу приведення законодавства України у відповідність до міжнародних норм через запровадження значно більшої цивільно–правової, адміністративної, кримінальної відповідальності, у першу чергу, за порушення авторських прав; прийняття ряду законодавчих і нормативних актів. Усього в галузі охорони інтелектуальної власності в Україні діє більше, ніж 37 законів і понад 100 підзаконних актів. Зазначені зрушення в державі створюють передумови для активізації творчої діяльності громадян України, певної активізації інноваційно–інвестиційних процесів у науковій сфері, а також для виконання міжнародних зобов'язань нашої держави у сфері інтелектуальної власності (з огляду на останнє, триває робота щодо гармонізації національного законодавства з нормами міжнародного права). І, як наслідок, в державній системі охорони вже є перші вагомі результати. Так, значно прискорено процедури прийому та розгляду заявок на винаходи, видачі охоронних документів і публікацій відомостей про них в офіційних виданнях. Порушується питання про впровадження півторарічного строку розгляду патентних заявок з проведенням кваліфікаційної експертизи.

Важливим напрямом розвитку вітчизняної системи охорони інтелектуальної власності є поступова активізація процесів навколо проблеми створення в Україні сучасного ринку ІВ, системи “трансферу” технологій, приведення їх у відповідність до міжнародних норм. З кожним роком до проблеми охорони інтелектуальної власності в державі залучається все більше наукових, політичних, економічних кіл, представників державних і комерційних структур, творчих об'єднань і колективів. Під час офіційних зустрічей Уряду України з урядами країн СНД (у першу чергу, Росії) та далекого зарубіжжя все частіше на обговорення виносяться питання, які у тому чи іншому випадку

пов'язані з проблемами правової охорони інтелектуальної власності. Однак ефективність діяльності запровадженої в державі системи охорони інтелектуальної власності буде значною мірою залежати від подальшого розвитку її складових: рівня відповідності вітчизняного законодавства міжнародним стандартам у цій сфері; стану розвитку державних установ регулювання діяльності у сфері охорони і захисту інтелектуальної власності; якості технічного оснащення інфраструктури охорони інтелектуальної власності; розвитку недержавних установ регулювання діяльності у сфері інтелектуальної власності; термінів впровадження в Україні автоматизованих систем підтримки прийняття рішень для ОІВ та їх організаційного й ресурсного інформаційного забезпечення, сучасних складових ринкових відносин: інтелектуальної біржі, розвитку системи трансферу технологій, інноваційно-інвестиційної сфери тощо. Але процес формування в державі системи охорони інтелектуальної власності є незавершеним. Сьогодні в Україні механізми охорони і захисту ОІВ знаходяться в стадії активного формування: за 10 років створено підґрунтя для інтенсивного та успішного руху до норм, визнаних світовою спільнотою, закладені основи цілісної системи регулювання цієї надзвичайно важливої сфери. Україна завжди славилась своїм науково-технічним потенціалом, у деяких наукових напрямках мала і має заслужене світове визнання. Це космічна техніка, технології будівництва літаків, авіаційних двигунів, кораблів, ядерна техніка, виробництво синтетичних матеріалів тощо. Водночас передбачається створення "Інтернет-біржі" промислової власності – посередницької структури, що сприятиме комерціалізації сфери промислової власності. У цьому контексті слід зазначити, що Закон України "Про внесення змін до деяких законів України з питань інтелектуальної власності в глобальній інформаційній мережі Інтернет" призначений регулювати питання розміщення матеріалів з інтелектуальної власності в мережі Інтернет. Здійснюється робота з підготовки внесення змін до Закону України "Про охорону прав на промислові зразки" з метою доповнення його статті "Права, що впливають з патенту" положенням, згідно з яким використанням промислового зразка визнається реклама у глобальній інформаційній мережі Інтернет, а також законів України "Про охорону прав на знаки для товарів і послуг", "Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем", "Про охорону прав на винаходи і корисні моделі".

Разом з цим, як указує аналіз, на фоні позитивних зрушень виявилися серйозні проблеми і недоліки функціонування національної системи охорони ОІВ, що істотно позначається на розвитку національних науково-технологічного і творчого потенціалів, стримує зростання інноваційної активності, інвестиційної привабливості. Такі проблеми можуть бути вирішені завдяки створенню загальнодержавної автоматизованої системи обліку і контролю використання інтелектуальної власності. Однією з першочергових проблем в державі, яка потребує термінового вирішення, є ефективність використання інтелектуального потенціалу нації. Життя ставить нові завдання щодо державного регулювання економічного і науково-технічного розвитку країни на даному етапі, введення до цивільного обігу результатів інтелектуальної діяльності нації за період до 1991 року і після набуття Україною незалежності, створення цивілізованого ринку використання інтелектуальної власності, інтелектуальної біржі, основою якого є надійна охорона прав на ОІВ, а метою – захист інтересів нації. Пов'язано це з тим, що національні інтелектуальні ресурси можуть і повинні стати одним з головних джерел збільшення суспільного багатства держави, її економічної незалежності,

інноваційно-інвестиційної привабливості, забезпечення національної безпеки, джерелом додаткових валютних надходжень до бюджету України (перспективні розробки українських вчених повинні розглядатися як товар, який має відповідний попит на внутрішньому та міжнародному ринках технологічних послуг, ціну, економічну ефективність від своєчасного впровадження у виробництво). З огляду на наведене, можна стверджувати, що питання щодо створення в Україні ефективної системи охорони ОІВ, зокрема, тієї, що належить державі, дуже актуальне і набуває пріоритетного змісту. Обумовлюється це, перш за все, обраною на сьогодні в державі стратегією побудови цивілізованих ринкових відносин, комерціалізації наукових знань, налагодження ефективних моделей міжнародної кооперації у науково-технологічній сфері, переходу до альтернативних форм фінансування вітчизняної науки ("бізнес-інкубатори", "бізнес-центри" тощо), створення передумов для інвестиційної привабливості України, розвитку інноваційних форм фінансування вітчизняної науки. Обрана стратегія базується на раціональному використанні інтелектуальних ресурсів України, наданні певних переваг (перебудова системи цін, впровадження пільгового оподаткування тощо) вітчизняним наукоємним, високотехнологічним галузям (аерокосмічна, суднобудівна тощо) і видам діяльності, які стимулювали б розвиток інших напрямів науково-технічної та творчої діяльності в Україні.

Іншими словами, мова йде про те, що в Україні (з урахуванням наявного науково-технічного потенціалу) взято курс на розробку і впровадження ефективної системи охорони ІВ (у першу чергу, державної), більш раціональне і ефективне використання власного інтелектуального потенціалу, стимулювання його розвитку, підвищення ролі національної високотехнологічної сфери виробництва і як результат – збільшення частки високотехнологічного експорту. Про це, зокрема, може свідчити прийняття протягом 2000–2001 рр. низки нормативно-правових актів: нової редакції Закону України "Про охорону прав на винаходи і корисні моделі" (№ 1587–III від 23 березня 2000 р.), відповідно до якого Міносвіти і науки України своїми наказами №№ 738 та 739 від 14 листопада 2001 р. затвердило Положення про Державний реєстр патентів і деклараційних патентів України на секретні корисні моделі та Положення про Державний реєстр патентів і деклараційних патентів України на секретні винаходи; Закону України "Про внесення змін до Закону України "Про авторське і суміжні права (1994 р.)" (№ 2627– III від 11 липня 2001 р.) тощо. Такі заходи мають реалізовуватися в державі не завдяки впровадженню практики "запозичень" (так званого імітаційного технологічного розвитку), а розвитку власного науково-технологічного потенціалу за рахунок ефективної системи бюджетного фінансування, створенню автоматизованої системи обліку і контролю використання інтелектуальної власності, альтернативних моделей розвитку і використання інтелектуального потенціалу нації, у тому числі і через залучення іноземних інвестицій. Схема обробки інформації та прийняття рішень щодо ОІВ представлена на рис. 2.

За світовою практикою, існують два шляхи забезпечення технологічного прогресу. Перший базується на розвитку власного науково-технологічного потенціалу; другий – на запозиченні інновацій з-за кордону. Дослідження показують, що активне патентування і взагалі охорона інтелектуальної власності більшою мірою відповідає першому з названих шляхів, тоді як для другого шляху високий рівень охорони інтелектуальної власності є менш значним фактором. Деякі країни: Ірландія, Малайзія, Мексика та інші, – досягли значного підвищення технологічного рівня та

збільшення частки високотехнологічного експорту не завдяки активній діяльності у галузі патентування, а, головним чином, за рахунок прямих іноземних інвестицій, супроводжуваних передачею технологій.

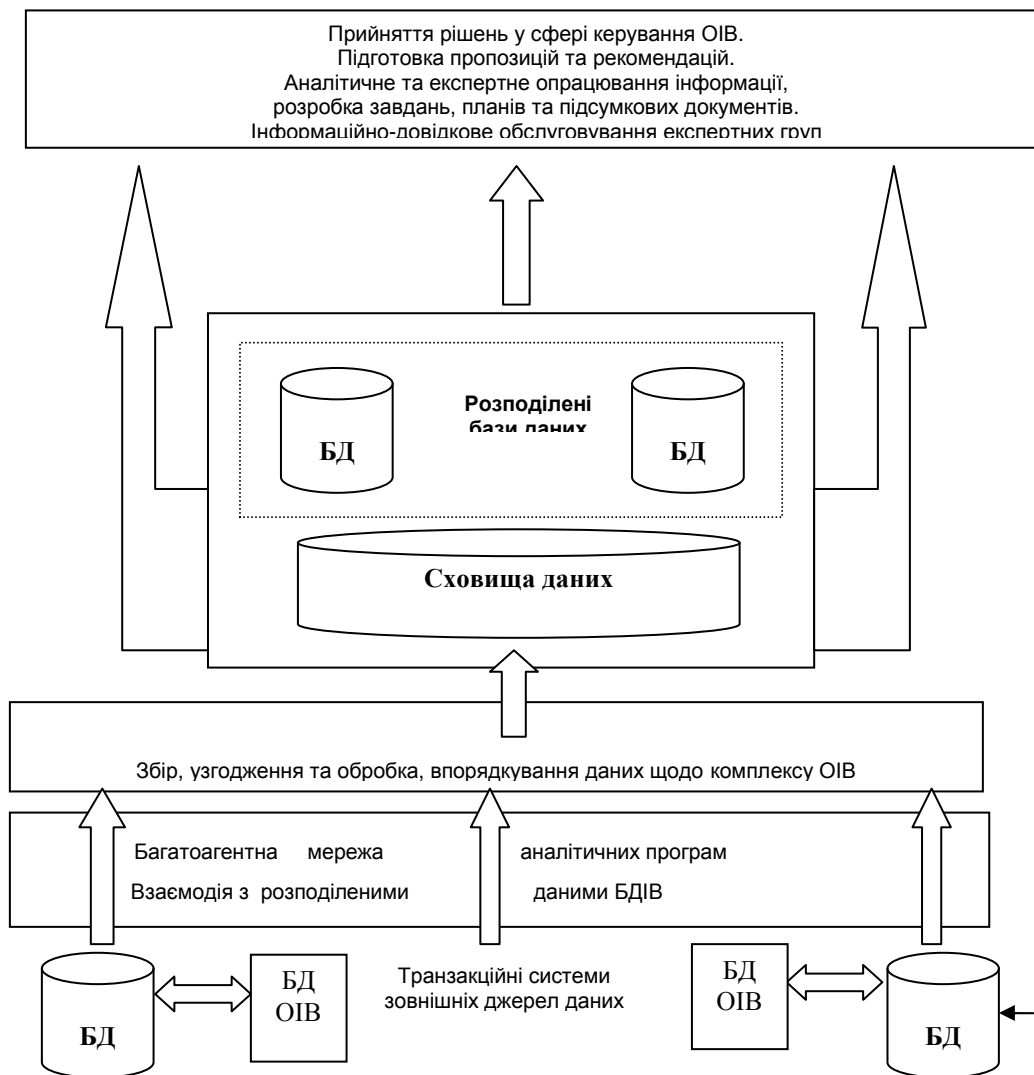

Рис. 2. Структурна схема сфери керування ОІВ

Це не суперечить висновку про позитивний вплив ефективної охорони (захисту) інтелектуальної власності на приплив іноземних інвестицій, а лише показує, що інвестиції ТНК, пов'язані з передачею стандартизованих технологій, можуть вкладатися й поза системою ефективної охорони (захисту) ІВ – за рахунок режимів обмеження доступу аутсайдерів до технологічної інформації ТНК. У США така передача технологій через внутрікорпоративні канали ТНК складає 75% обсягу передачі прав на ІВ [3].

Підсумки проведеного комплексного аналізу результатів становлення і розвитку системи охорони інтелектуальної власності в Україні свідчать, що, починаючи з 1991 року і до теперішнього часу, відбувається прогресуючий процес її започаткування й подальшого якісного вдосконалення. В результаті, на сьогодні, вона здатна виконувати основні функції з охорони ІВ. Ефективність діяльності цієї системи буде значною мірою залежати від розвитку її складових: рівня відповідності

вітчизняного законодавства міжнародним стандартам у цій сфері; стану розвитку державних установ регулювання діяльності у сфері охорони і захисту ІВ; якості технічного оснащення інфраструктури охорони ІВ; розвитку недержавних установ регулювання діяльності у сфері ІВ; термінів впровадження в Україні інтелектуальної біржі; розвитку системи трансферу технологій, інноваційно–інвестиційної сфери тощо. В даний час триває інтенсивний процес приведення її основних параметрів до міжнародних стандартів. У цьому контексті передбачається прийняття комплексу нормативно–правових актів у галузі охорони інтелектуальної власності: закони про порядок набуття прав інтелектуальної власності на об'єкти, створені за рахунок коштів державного бюджету та державних цільових фондів; про вдосконалення порядку проведення експертизи заявок на об'єкти промислової власності; запровадження механізмів державної підтримки патентування вітчизняних об'єктів інтелектуальної власності за кордоном; нормативного врегулювання методики оцінки вартості об'єктів інтелектуальної власності та оціночної діяльності у зазначеній сфері [4].

Крім цього, передбачається розвиток інфраструктури охорони ІВ, яка повинна включати державну патентну бібліотеку з філіями в регіонах та створення спеціалізованої бази даних про винаходи в Україні; створення у складі МВС, СБУ спеціальних підрозділів для боротьби з правопорушеннями у сфері ІВ. Передбачається запровадження у вищих навчальних закладах курсу з основ ІВ. Водночас створюється механізм диференційованого пільгового оподаткування підприємств залежно від рівня їх інноваційної активності, стимулювання науково–дослідних та дослідно–конструкторських установ і організацій до введення в господарський обіг нематеріальних активів, реформуванні інноваційної сфери, підготовка і внесення на розгляд ВР України проектів законів України про оцінку ІВ, про трансфер технологій, про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні на період до 2005 року. Згідно з Указом Президента “Про додаткові заходи щодо прискорення вступу України до Світової організації торгівлі”, передбачається вжиття заходів щодо прийняття низки законів України, спрямованих на гармонізацію законодавства України з вимогами системи угод Світової організації торгівлі. Зокрема, врегулювання питання про особливості підприємницької діяльності у сфері виробництва, експорту, імпорту для лазерних систем зчитування.

Україна на сьогодні, не зважаючи на певні негативні наслідки економічної кризи, яка торкнулась, на жаль, і наукової сфери (статистичні дані вказують про наявність істотних недоліків у реалізації науково–технічної політики по лінії ефективності використання бюджетних коштів, що виділяються на наукові дослідження), ще знаходиться у переліку держав, що мають значний науково–технологічний потенціал (у 1991 р. на її долю припадала значна частка наукового потенціалу колишнього СРСР, кожний 4 патент у СРСР мав українське походження). Після розпаду СРСР центральні органи, які здійснювали облік інтелектуальної власності, всі інформаційно–облікові масиви (науково–технічної інформації, патентної експертизи та інше), відповідні методологічні напрацювання, а також більша частина фахівців у сфері обліку та трансферу інтелектуальної власності залишились поза межами держави. З огляду на останнє, залишається досі неврегульованим питання “інтелектуальної спадщини” колишнього Радянського Союзу, прав власності України на той інтелектуальний продукт, який створювався українськими науковими центрами.

Слід відзначити, що в результаті панування ідеї “всесвітнього наукового простору без кордонів”, несприйняття нацією об’єктів інтелектуальної власності як товару, який має вартість і повинен бути зарахований на баланс як нематеріальні активи, відсутність належних знань та інформації про порядок захисту інтелектуальної власності за межами України, відсутність у держави коштів на патентування та здійснення реєстраційних процедур за кордоном, а також законодавча неврегульованість питань передачі вітчизняних технологій, на які витрачені бюджетні кошти (зокрема, у випадку виїзду українських науковців на роботу за кордон), створюються передумови для передачі за безцінь цінних об’єктів інтелектуальної власності, що має бути захищеною законом, у протизаконовагу цивілізованим економічно вигідним умовам укладання договорів про надання прав на користування об’єктами інтелектуальної власності за кордоном, а також ефективному впровадженню результатів наукової діяльності на внутрішньому ринку. Водночас уповільнюється оновлення технологічної бази вітчизняних товаровиробників за рахунок результатів діяльності вітчизняної науки (особливо це стосується високотехнологічної сфери). Внаслідок цього, товари з клеймом “вироблено в Україні” втрачають конкурентоздатність як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках. Така тенденція може призвести до того, що Україна поступово перетвориться на споживача іноземних технологій та високотехнологічної продукції як у вигляді товарів, так і у вигляді ліцензій на право використання винаходів у виробництві. За рівнем інтенсивності експорту високотехнологічної продукції Україна майже вдесятеро відстає від середньосвітового показника. Зазначені процеси не оминули і стратегічно важливих секторів економіки, результатами роботи яких забезпечується економічний прорив і національна безпека держави. Зокрема, в оборонно–промисловому комплексі, який обумовлює позицію держави як спецекопспортера на міжнародному ринку озброєнь, забезпечує значні за обсягами валютні надходження, належний рівень обороноздатності Збройних сил України.

В умовах нечіткої визначеності замовника в особі держави на результати науково–технічної діяльності вітчизняних центрів, новітніх розробок, технологій, корисних моделей і “ноу–хау” основний сегмент ринку інтелектуальних послуг в державі (інтелектуальної біржі) починають займати іноземні споживачі ОІВ, які мають відповідну фінансову підтримку і можливість безперешкодного доступу до науково–технологічного потенціалу України. Недооцінка в цьому випадку з боку держави економічних показників від впровадження дійових механізмів володіння і управління правами на об’єкти інтелектуальної власності, створені у багатьох випадках за рахунок коштів державного бюджету, ефективного регулювання ринку інтелектуальної власності, залучення об’єктів цієї діяльності до цивільного обороту, вже сьогодні призводить до втрат державою високих прибутків (хоча до спільних наукових робіт залучались українські наукові центри і вчені, роботи здійснювались за рахунок напрацювань і знань, що створювались за рахунок бюджетного фінансування протягом значного часу, у тому числі ще за часів СРСР).

Аналіз стану боротьби з порушеннями у сфері інтелектуальної власності в Україні вказує на те, що хоча останнім часом і відбувається помітна активізація процесів захисту інтелектуальної власності, однак наявний рівень порушень не може не турбувати і за обсягами залишається значним. За висновками фахівців, права, надані власникам охоронних документів, нічого не варті, якщо відсутній їх ефективний захист в адміністративному або судовому порядку. Проте суди

загальної юрисдикції сьогодні не мають можливості достатньо ефективно вирішувати спори у сфері інтелектуальної власності як через велику завантаженість, так і внаслідок відсутності спеціальної підготовки і нерозвиненості системи надання послуг захисту у цій сфері діяльності. Іншими словами, через відсутність цілісної системи законодавчого та міжнародно-правового регулювання охорони і захисту ОІВ в Україні держава як власник інтелектуального продукту, який протягом тривалого часу створювався за рахунок бюджетного фінансування, втрачає економічні прибутки.

Однак закріплення прав держави на об'єкти інтелектуальної власності, створені за бюджетні кошти, остаточно не вирішує існуючих проблем. Необхідно ще вирішити низку завдань: провести ревізію всіх результатів інтелектуальної діяльності, створених національними науковими центрами ще за часів СРСР, права власності, які належать Україні, а також починаючи з 1991 року, до яких би входили і результати наукової діяльності військового та подвійного призначення; оцінити цю інтелектуальну власність згідно з розробленою і прийнятою в державі методикою оцінки інтелектуальної власності; впровадити механізм, який дозволяв би державі, використовуючи свої права на інтелектуальну власність, отримувати відповідні надходження до бюджету; і головне – забезпечити правову охорону і захист цієї інтелектуальної власності в умовах впровадження її в економічний обіг.

Таким чином, мова йде про створення механізму, який би в умовах існування значного попиту на інтелектуальну власність (як з боку вітчизняних комерційних структур, так і закордонних наукових і промислових кіл), створену державними науковими центрами протягом значного періоду (українськими інститутами за часів існування СРСР, а також починаючи з 1991 р.), регулював відносини щодо обміну цією власністю та захищав би інтереси як держави (враховуючи таке питання, як національна безпека), так і конкретних вчених і раціоналізаторів. У контексті порушеної проблеми слід зазначити, що ефективність процесу використання інтелектуальної власності, що належить державі, її правової охорони і захисту тісно ув'язується з оформленням патентів на вітчизняні розробки і “ноу-хау”. Важливо відмітити (на прикладі військово-промислової сфери), що недалекий той час, коли вітчизняна продукція, яка реалізується на експорт, незважаючи на її вартісні показники, буде неконкурентоспроможна. Значна частина накопиченого протягом тривалого часу українськими науковцями інтелектуального продукту, при наявності тенденції “витоку умів” і затягування процесу формування державної системи охорони інтелектуальної власності, опиниться за кордоном. Ця ситуація ускладнюється ще й тим, що, опинившись без охоронних документів за кордоном, результати інтелектуальної діяльності українських наукових центрів мають перспективу повернутися в Україну, однак уже у вигляді власності іноземних фізичних і юридичних осіб, які встигли запатентувати за собою права власності на інтелектуальний продукт, який свого часу був виготовлений Україною за рахунок бюджетних коштів. Як результат українські науково-виробничі кола повинні будуть за значні за обсягами кошти закуповувати у іноземних патентовласників ліцензії на результати інтелектуальної діяльності, які були створені, але своєчасно не захищені, в Україні. У протилежному випадку, незаконне використання інтелектуального продукту може призвести до накладення значних за обсягами фінансових штрафів. З огляду на останнє виникає закономірне питання: чи можна в ситуації, що склалася, з однієї сторони, забезпечити права на результати ІВ, а, з іншої, здійснювати ефективні заходи щодо комерціалізації результатів наукових

досліджень, своєчасного використання об'єктів інтелектуальної власності на внутрішньому і міжнародному ринках інтелектуальних послуг, забезпечуючи відповідний попит на вітчизняну продукцію і її конкурентоспроможність у порівнянні з закордонними аналогами? Відповідь: можливо, але за умов розробки і впровадження в державі ефективного механізму охорони і захисту ОІВ, у першу чергу, тієї, що створена за державні кошти, ввести її у ранг товару, у якого є законний власник, ціна і на який є попит на ринку. При цьому першочергово це стосується тієї частки ОІВ, що належить державі, яка включає в себе експортноперспективні та конкурентоспроможні результати науково-технологічної діяльності. Зазначена інтелектуальна власність повинна бути відокремлена, запатентована, закріплена за державою, оцінена, а також відповідним чином захищена [5]. Доступ до інформації, що накопичується у вигляді спеціалізованої бази даних, не повинен бути вільним. Паралельно має бути проведений аналіз на предмет, які ОІВ можна використовувати на міжнародному ринку, а які з точки зору можливих негативних політичних і економічних наслідків для держави, а також з урахуванням інтересів національної безпеки недоцільно "випускати" за межі України. Що ж стосується тієї інтелектуальної власності, яка може бути використана на міжнародному ринку, слід зазначити, що її експорту передуватимуть заходи з розробки чіткої системи отримання державою виключних прав на ОІВ на території іноземних країн. Пов'язано це з тим, що в окремих випадках отримувати патент потрібно буде не тільки в країні-імпортері вітчизняної інтелектуальної власності, а й на території інших країн, де проводяться аналогічні наукові роботи. Окремо слід відмітити те, що в умовах розвитку ринку ОІВ особлива увага має бути приділена розробці і впровадженню в державі ефективної системи претензійно-позовної роботи, яка захищатиме інтереси держави у разі виникнення конкретних фактів недобросовісної конкуренції, а також протиправного використання і спроб незаконного привласнення державної інтелектуальної власності фізичними і юридичними особами (як вітчизняними, так і іноземними) з метою особистого збагачення. Така робота має базуватись на наявності в державі спеціалізованих судів, а також фахівців-експертів відповідного профілю.

Крім цього, вищеперелічені завдання доцільно реалізовувати в Україні за умов визначення відповідного уповноваженого державного органу, якому будуть передані права на розпорядження державною ОІВ; на який буде покладена координуюча функція з питань впровадження в державі заходів щодо забезпечення правової охорони результатів інтелектуальної діяльності; проведення експертиз, оцінки, укладення міжнародних угод з питань науково-технічного співробітництва, обміну (експорт, імпорт) ОІВ; розробки нормативно-правових актів щодо охорони інтелектуальної власності, включаючи питання пільгового оподаткування та кредитування підприємств, що створюють і використовують у своїй діяльності ОІВ (особливо у сфері високих технологій); визначення узгодженого із можливостями вітчизняного товаровиробника переліку пріоритетних науково-дослідних і дослідно-конструкторських розробок, які підлягають першочерговій державній підтримці; вдосконалення існуючих механізмів використання бюджетних коштів, що виділяються для підтримки вітчизняної науки; створення єдиного механізму обліку об'єктів інтелектуальної власності, отриманих за рахунок державних коштів.

Не виключно, що може виникнути питання щодо взаємовідносин між зазначеним органом і юридичними та фізичними особами, які в силу різних обставин використовують ОІВ. Слід зазначити,

що процес акціонування і права володіння інтелектуальною власністю – це різні речі. Акціонування підприємства ще не значить володіння правами власності на інтелектуальний продукт, який використовується цією юридичною або фізичною особою у ході організації виробництва. Мають місце факти, коли: 1) інтелектуальний продукт був запатентований до процесу акціонування, стояв на балансі підприємства, що у подальшому підлягало акціонуванню, і майнові права на нього були на законній основі передані новоствореній юридичній особі; 2) відсутні порушення у цьому випадку виключних прав третіх осіб; 3) інтелектуальна власність, будучи оціненою, поставлена на баланс акціонерного підприємства як нематеріальні активи, з яких до бюджету сплачуються податки. Тоді уповноважений державний орган не матиме претензій до юридичної або фізичної особи, не дивлячись на те, що цей інтелектуальний продукт свого часу і був створений за рахунок бюджетного фінансування.

Інший випадок, якщо перелічені умови щодо фізичних або юридичних осіб не виконуються. Тоді є всі законні підстави для того, щоб констатувати, що юридичною або фізичною особою виробляється продукція на умовах незаконного використання інтелектуальної власності, створеної за державні кошти. Програмою розвитку державної системи охорони інтелектуальної власності в Україні передбачається впровадження ряду заходів, яким раніше не приділялось в державі належної уваги. Зокрема: 1) внесення норм охорони прав на ОІВ до загального законодавства; 2) удосконалення охорони прав на знаки для товарів і послуг, промислові зразки, комерційну таємницю, фірмові найменування, службові винаходи, колективне управління авторським і суміжними правами, інноваційну діяльність; 3) розвиток функціональної інфраструктури державної системи охорони інтелектуальної власності, до якої додатково повинні увійти: Державна патентна бібліотека, структурні підрозділи з питань інтелектуальної власності (мають бути створені у складі регіональних Центрів науково–технічної та економічної інформації), пункти державних інспекторів з авторських та суміжних прав; 4) утворення патентно–ліцензійних підрозділів у міністерствах та відомствах; 5) розробка механізмів комерціалізації результатів інтелектуальної діяльності, включаючи пільгове оподаткування та кредитування підприємств, які створюють та використовують ОІВ, розвиток нових форм використання об'єктів інтелектуальної власності (застава тощо), створення біржі об'єктів інтелектуальної власності; 6) реформування інформаційного забезпечення діяльності у сфері ІВ; 7) активний розвиток міжнародного співробітництва; 8) запровадження обов'язкової оцінки вартості ОІВ при приватизації підприємств.

3. Висновки

Таким чином, сьогодні нагальним завданням є розбудова цілісної та ефективною системи державного регулювання правами на об'єкти інтелектуальної власності в Україні у таких пріоритетних напрямках:

1. Забезпечення міжнародно-правових норм:

– завершення процесу прийняття законодавчих актів (включаючи внесення змін і доповнень), які привели б українське законодавство у відповідність до вимог Угоди ТРІПС (Торговельні аспекти прав ІВ), що є однією з ключових умов вступу України до СОТ;

– підготовка переліку доповнень до чинної програми інтеграції України до ЄС – в частині уточнення інституційних і фінансових ресурсів, необхідних для реалізації заходів з охорони інтелектуальної власності;

– аналіз питання щодо доцільності приєднання України до ряду конвенцій: Локарнської угоди про Міжнародну класифікацію промислових зразків 1968 р.; Страсбурзької угоди про міжнародну патентну класифікацію 1971 р.; Євразійської патентної конвенції 1994 р. тощо;

– опрацювання питання про доцільність розробки довгострокової програми співробітництва з Європейським патентним відомством та Відомством з гармонізації на внутрішньому ринку (товарні знаки ЄС);

– розробка комплексу заходів адаптації національної патентної системи до параметрів європейської патентної системи та європейської системи товарних знаків;

– на основі активної участі в роботі, яку веде ВОІВ з питань охорони ІВ в мережі Інтернет, внесення коректив до Програми розвитку державної системи охорони ІВ в Україні на 2001–2004 рр., спрямованих на підготовку нормативно–правових актів у цій сфері.

2. Забезпечення розвитку національного правового поля:

– прискорення роботи по створенню в Україні Патентного суду як органу спеціальної компетенції, уповноваженого розглядати спірні питання у сфері інтелектуальної власності в порядку адміністративного судочинства;

– підготовка законопроектів правової охорони раціоналізаторських пропозицій, трансферу технологій (включаючи регулювання питань патентування винаходів за кордоном, питання передачі технологій при виїзді фізичних осіб за кордон);

– впровадження системи економічних стимулів комерціалізації запатентованих науково–технічних досягнень;

– створення фінансових механізмів (у тому числі альтернативних державним) сприяння патентуванню українських винаходів за кордоном, передбачаючи часткову участь у цих заходах Державного бюджету в рамках окремої статті.

Ефективність діяльності запроваджуваної в державі системи охорони інтелектуальної власності, створення інформаційно–аналітичних систем обліку і контролю використання інтелектуальної власності на базі прогресивних інформаційних технологій значною мірою залежать від подальшого розвитку її складових: рівня відповідності вітчизняного законодавства міжнародним стандартам у цій сфері; стану розвитку державних установ регулювання діяльності у сфері охорони і захисту інтелектуальної власності; якості технічного оснащення інфраструктури охорони інтелектуальної власності; розвитку недержавних установ регулювання діяльності у сфері ІВ; термінів впровадження в Україні інтелектуальної біржі, розвитку системи трансферу технологій, складових інноваційно–інвестиційної сфери тощо.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Марчук Є.К. Україна: нова парадигма прогресу. – К.: Авалон, 2001. – 224 с.
2. Амитан В.Н., Киклевич Ю.Н., Филатов Д.Е. Инновационное развитие Донецкого региона: состояние и перспективы. – Донецк: ООО "Юго–Восток, Лтд", 2002. – 182 с.
3. Андрощук Г., Пахаренко А. Право интеллектуальной собственности в США: Обзор законодательства и практика правоприменения // Бизнес Информ. – 1998. – № 13–14. – С. 10–14; № 16. – С. 12–15; № 19. – С. 14–19.
4. Сфіменко Л. Охорона інтелектуальної власності // Наука і суспільство. – 2000. – № 9–10. – С. 6–8.